

PRAWO CYWILNE

Część ogólna

Wojciech Bańczyk, Ulrich Ernst
Katarzyna Południak-Gierz, Anna Rachwał, Fryderyk Zoll

SERIA AKADEMICKA

WYDANIE

3

Wolters Kluwer

PRAWO CYWILNE

Część ogólna

Wojciech Bańczyk, Ulrich Ernst
Katarzyna Południak-Gierz, Anna Rachwał, Fryderyk Zoll

WYDANIE **3**

Wydawczyni
Dagna Kordyasz

Redaktorka prowadząca
Paulina Ambroży

Opracowanie redakcyjne
Anna Popławska

Projekt okładek serii
Wojtek Janikowski, Przemek Dębowski

prawolubni[♥]

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

Szanujemy prawo i własność
Więcej na www.legalnakultura.pl
Polska Izba Książki

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2025

ISBN 978-83-8390-398-9
3. wydanie

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.
Dział Praw Autorskich
01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33
tel. +48 728 313 462
e-mail: PL-ksiazki@wolterskluwer.com

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIIS TREŚCI

Wykaz skrótów	13
---------------------	----

Wprowadzenie	17
--------------------	----

Część pierwsza **PRAWO CYWILNE – PODSTAWOWE POJĘCIA** **I WIADOMOŚCI**

Rozdział I

Prawo podmiotowe	25
1. Prawo podmiotowe i uprawnienie, roszczenie	25
2. Wierzytelność i zobowiązanie, dług i odpowiedzialność (zaskarżalność)	28
3. Przyporządkowanie praw z punktu widzenia ich skuteczności i przedmiotu	30
4. Dobra prawne i sposoby ich ochrony	34

Rozdział II

Prawo przedmiotowe	39
1. Prawo publiczne a prawo prywatne	39
2. Źródła i system prawa prywatnego	44
3. Różnicowanie skutków prawnych w zależności od kwalifikacji sytuacyjnej podmiotów (w tym przedsiębiorcy i konsumentów)	51
4. Konstrukcja Kodeksu cywilnego	57
4.1. Historia kodyfikacji	57
4.2. Struktura Kodeksu i jej krytyka	62

5. Polskie prawo cywilne na tle porównawczym i perspektywy europejskie	65
--	----

Rozdział III

Stosowanie prawa – analiza prawnicza	69
1. Ustalenie stanu faktycznego i określenie podstawy prawnej roszczenia	69
2. Określenie przesłanek roszczenia	74
3. Badanie przesłanek (subsumpcja); wykładnia	77
4. Przykład analizy prawniczej w celu oceny konkretnej sprawy	85

Rozdział IV

Wybrane podstawy roszczeń	91
1. Wprowadzenie: wielość podstaw roszczeń	91
2. Ustalenie treści roszczenia (przykład różnicy między roszczeniem o wykonanie umowy a roszczeniem o zwrot świadczeń)	93
3. Klasyfikacja podstaw roszczeń	94
3.1. Roszczenie o wykonanie zobowiązania z czynności prawnej	94
3.2. Roszczenie petytoryjne (windykacyjne)	96
3.3. Roszczenie posesoryjne	98
3.4. Roszczenia odszkodowawcze	100
3.5. Roszczenia zwrotne lub restytucyjne	102
4. Zbieg podstaw roszczeń	103

Część druga

CZYNNOŚĆ PRAWNA, OŚWIADCZENIE WOLI, UMOWA. PODSTAWOWE POJĘCIA I WIADOMOŚCI

Rozdział V

Czynność prawna	107
1. Czynność prawna a inne zdarzenia prawne	107
2. Rodzaje czynności prawnych	109
3. Czynności prawne jako narzędzie realizacji autonomii prywatnej i swobody umów	118

3.1. Wymiary autonomii odnoszącej się do czynności prawnych; zakaz dyskryminacji.....	118
3.2. Realizacja autonomii woli w różnych gałęziach prawa cywilnego; ewolucja koncepcji	124
3.3. Swobody unijne a zasada swobody umów	126
3.4. <i>Code is law</i>	127

Rozdział VI

Oświadczenia i przejawy uczuć	129
1. Oświadczenia woli, oświadczenia wiedzy i przejawy uczuć.....	129
2. Wyraz zewnętrzny.....	132
3. Znaczenie woli wewnętrznej.....	133
4. Złożenie oświadczenia woli	137
5. Wykładnia oświadczenia woli a koncepcja uzasadnionych oczekiwań.....	143
6. Pozorność jako problem wykładni	145
7. Zastąpienie oświadczenia woli orzeczeniem sądu.....	146

Rozdział VII

Umowa i jej zawarcie	149
1. Tryby zawarcia umowy: uwagi wprowadzające, umowa przedwstępna.....	149
2. Zawarcie umowy: tryb ofertowy	154
2.1. Oferta	154
2.2. Wystawienie towaru z ceną na widok publiczny jako oferta	166
2.3. Oferta w handlu elektronicznym	169
2.4. Wpływ obowiązków informacyjnych na treść oferty; nieuczciwe praktyki rynkowe oferenta	172
2.5. Przyjęcie.....	174
2.6. Modyfikujące przyjęcie oferty	175
2.7. Milczące przyjęcie oferty.....	180
2.8. Przyjęcie dorozumiane przez wykonanie	184
2.9. Zmiany podmiotowe po stronie oblata	186
2.10. Chwila i miejsce zawarcia umowy	187

3. Zawarcie umowy: negocjacje	189
4. Zawarcie umowy: aukcja i przetarg	193
4.1. Uwagi ogólne	193
4.2. Aukcja	194
4.3. Przetarg	197
4.4. Żądanie unieważnienia umowy	198
4.5. Wadium	199
5. Konsens i treść umowy – wykładnia oświadczeń woli	201
6. Umowa w tradycyjnym i nowym ujęciu	207
7. Włączenie wzorców	213
7.1. Pojęcie i charakterystyka wzorców	213
7.2. Schemat regulacji	216
7.3. Kontrola inkorporacji	218
7.4. Wzorce w postaci elektronicznej	224
7.5. Włączenie wzorców w stosunkach profesjonalnych; konflikt wzorców	225
8. <i>Culpa in contrahendo</i> i podobne instytucje	230
9. Umowne prawo odstąpienia	232
9.1. Konsumenckie a umowne prawo odstąpienia – uwagi wspólne	232
9.2. Umowne prawo odstąpienia – przesłanki i skutki wykonania	233

Rozdział VIII

Warunek i termin przy czynnościach prawnych	237
1. Uwagi wprowadzające	237
2. Warunek	240
3. Sytuacja prawna warunkowo uprawnionego	245

Część trzecia

WAŻNOŚĆ CZYNNOŚCI PRAWNEJ I JEJ PRZESŁANKI

Rozdział IX

Nieważność i inne postacie wadliwości czynności prawnych...	251
1. Uwagi ogólne	251
2. Postacie wadliwości czynności prawnych	252

2.1. Nieważność.....	252
2.2. Nieważność a konwalidacja i konwersja	253
2.3. Wzruszalność (nieważność względna).....	254
2.4. Bezskuteczność zawieszona	255
2.5. Bezskuteczność względna	256
2.6. Nieważność częściowa	258
2.7. Niezwiązanie niewynegocjowanym postanowieniem umownym.....	259
2.8. Problem czynności prawnej nieistniejącej.....	261

Rozdział X

Forma	263
1. Uwagi ogólne.....	263
1.1. Wymóg formy szczególnej	263
1.2. Cele wymogów formy szczególnej	264
1.3. Skutki niedochowania wymogu formy i rodzaje form ...	267
2. Rodzaje form szczególnych	268
2.1. Uwagi ogólne.....	268
2.2. Forma dokumentowa.....	273
2.3. Forma pisemna	276
2.4. Forma elektroniczna	282
2.5. Akt notarialny.....	283
2.6. Forma pisemna z urzędowym poświadczeniem podpisu.....	285
2.7. Forma pisemna z urzędowym poświadczeniem daty („data pewna”)	286
3. Szczególne zagadnienia związane z formą	291
3.1. Udzielenie zgody.....	291
3.2. Potwierdzenie zawarcia umowy.....	292
3.3. <i>Pactum de forma</i>	294
3.4. Zmiana stosunku prawnego	298
3.5. Umowa przedwstępna i inne czynności prawne dokonywane przed zawarciem umowy docelowej.....	302
3.6. Wymogi szczególne o charakterze formalnym wynikające z prawa unijnego.....	305

Rozdział XI

Podmiotowość i przedstawicielstwo	309
1. Podmiotowość w stosunkach cywilnoprawnych	309
2. Zdolność prawna osób fizycznych	310
3. Zdolność do czynności prawnych osób fizycznych	313
3.1. Wprowadzenie	313
3.2. Brak zdolności do czynności prawnych	314
3.3. Ograniczona zdolność do czynności prawnych	318
4. Zdolność osób prawnych oraz ułomnych osób prawnych ...	329
4.1. Rozwój instytucji i typy osób prawnych	329
4.2. Działanie przez organy – wzmianka	331
4.3. Publiczne osoby prawne: Skarb Państwa i jednostki samorządu terytorialnego	339
4.4. Ułomne osoby prawne – art. 33 ¹ k.c.	340
5. Uwagi ogólne dotyczące przedstawicielstwa	343
5.1. Istota instytucji i jej rozwój historyczny	343
5.2. Samodzielność i jawność działania przedstawiciela	347
5.3. Systematyka regulacji i źródła przedstawicielstwa	352
5.4. Pełnomocnictwo	353
5.4.1. Uwagi ogólne	353
5.4.2. Udzielenie i zakres pełnomocnictwa	354
5.4.3. Ograniczenia co do treści pełnomocnictwa, czynności z samym sobą, pełnomocnictwo substytucyjne	358
5.4.4. Wygaśnięcie pełnomocnictwa	360
5.4.5. Ochrona zaufania osób trzecich	361
5.4.6. Działanie bez umocowania albo z przekroczeniem granic umocowania	364
6. Prokura	365
6.1. Uwagi ogólne	365
6.2. Udzielenie i zakres prokury	365
6.3. Wygaśnięcie prokury	367
6.4. Działanie osoby podającej się za prokurenta bez umocowania albo z przekroczeniem granic umocowania	368

Rozdział XII**Wady oświadczenia woli i inne sposoby ochrony autonomii**

woli	371
1. Uwagi wstępne	371
2. Brak świadomości lub swobody podjęcia decyzji i wyrażenia woli.....	375
3. Pozorność.....	377
4. Błąd.....	381
4.1. Uwagi ogólne.....	381
4.2. Istnienie błędu	383
4.3. Błąd co do treści czynności prawnej.....	385
4.4. Istotność błędu.....	388
4.5. Ochrona zaufania kontrahenta przy oświadczeniach skierowanych do adresata	389
4.6. Błąd posłańca	396
4.7. Błąd pełnomocnika oraz osoby prawnej.....	401
4.8. Błąd wywołany podstępnie.....	405
4.9. Błąd a rękojmia	410
4.10. Milczące zatajenie wady a podstęp	418
5. Groźba	418
6. Wyzysk i instytucje zbliżone	422
7. Inne sposoby ochrony autonomii woli	425
7.1. Uwaga wstępna	425
7.2. Przedkontraktowe obowiązki informacyjne	425
7.3. Standard uzasadnionych oczekiwań	429
7.4. Skutki stosowania nieuczciwych praktyk rynkowych przez przedsiębiorcę.....	430
7.5. Konsumenckie prawo odstąpienia	436
7.5.1. Cele konsumenckiego prawa odstąpienia	436
7.5.2. Podstawowe przesłanki ustawowe.....	437
7.5.3. Umowy zawierane poza lokalem przedsiębiorstwa	439
7.5.4. Umowy zawierane na odległość	443

Część czwarta
DAWNOŚĆ. ZNACZENIE UPŁYWU CZASU DLA ROSZCZEŃ
I UPRAWNIENI

Rozdział XIII

Pojęcie i funkcje dawności	447
---	------------

Rozdział XIV

Przedawnienie	449
1. Skutki upływu terminu przedawnienia	449
2. Początek biegu terminu przedawnienia	455
3. Długość terminów przedawnienia	461
4. Zmiany terminu przedawnienia	466
5. Imperatywność przepisów o przedawnieniu	472

Rozdział XV

Terminy zawite	475
-----------------------------	------------

Rozdział XVI

Sposób liczenia terminów w prawie cywilnym	481
---	------------

Bibliografia	485
---------------------------	------------

Spis treści książki w przekładach	499
--	------------

Skorowidz	511
------------------------	------------

WYKAZ SKRÓTÓW

Akty prawne

dyrektywa o prawach konsumenta	–	dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/83/UE z 25.10.2011 r. w sprawie praw konsumentów, zmieniająca dyrektywę Rady 93/13/EWG i dyrektywę 1999/44/WE Parlamentu Europejskiego i Rady oraz uchylająca dyrektywę Rady 85/577/EWG i dyrektywę 97/7/WE Parlamentu Europejskiego i Rady (Dz.Urz. UE L 304, s. 64, ze zm.).
dyrektywa 2019/770	–	dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/770 z 20.05.2019 r. w sprawie niektórych aspektów umów o dostarczanie treści cyfrowych i usług cyfrowych (Dz.Urz. UE L 136, s. 1, ze zm.)
dyrektywa 2019/771	–	dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/771 z 20.05.2019 r. w sprawie niektórych aspektów umów sprzedaży towarów, zmieniająca rozporządzenie (UE) 2017/2394 oraz dyrektywę 2009/22/WE i uchylająca dyrektywę 1999/44/WE (Dz.Urz. UE L 136, s. 28, ze zm.)
eIDAS	–	rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 910/2014 z 23.07.2014 r. w sprawie identyfikacji elektronicznej i usług zaufania w odniesieniu do transakcji elektronicznych na rynku wewnętrznym oraz uchylające dyrektywę 1999/93/WE (Dz.Urz. UE L 257, s. 73 ze zm.)
k.c.	–	ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2024 r. poz. 1061 ze zm.)
Konstytucja RP	–	Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.)
konwencja wiedeńska	–	Konwencja Narodów Zjednoczonych o umowach międzynarodowej sprzedaży towarów, sporządzona w Wiedniu 11.04.1980 r. (Dz.U. z 1997 r. Nr 45, poz. 286 ze zm.)

k.p.	– ustawa z 26.06.1974 r. – Kodeks pracy (Dz.U. z 2025 r. poz. 277 ze zm.)
k.p.c.	– ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2024 r. poz. 1568 ze zm.)
k.r.o.	– ustawa z 25.02.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2023 r. poz. 2809 ze zm.)
k.s.h.	– ustawa z 15.09.2000 r. – Kodeks spółek handlowych (Dz.U. z 2024 r. poz. 18 ze zm.)
pr. bank.	– ustawa z 29.08.1997 r. – Prawo bankowe (Dz.U. z 2024 r. poz. 1646 ze zm.)
pr. not.	– ustawa z 14.02.1991 r. – Prawo o notariacie (Dz.U. z 2024 r. poz. 1001 ze zm.)
RODO	– rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z 27.04.2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych) (Dz.Urz. UE L 119, s. 1, ze zm.)
u.k.k.	– ustawa z 12.05.2011 r. o kredycie konsumenckim (Dz.U. z 2024 r. poz. 1497 ze zm.)
u.o.n.p.k.	– ustawa z 2.03.2000 r. o ochronie niektórych praw konsumentów oraz o odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny (Dz.U. z 2012 r. poz. 1225); utraciła moc
u.p.k.	– ustawa z 30.05.2014 r. o prawach konsumenta (Dz.U. z 2024 r. poz. 1796)
u.p.n.p.r.	– ustawa z 23.08.2007 r. o przeciwdziałaniu nieuczciwym praktykom rynkowym (Dz.U. z 2023 r. poz. 845)
u.w.l.	– ustawa z 24.06.1994 r. o własności lokali (Dz.U. z 2021 r. poz. 1048)

Czasopisma i publikatory

KPP	– „Kwartalnik Prawa Prywatnego”
MoP	– „Monitor Prawniczy”
NP	– „Nowe Prawo”
OSA	– Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych
OSNC	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna
OSNC-ZD	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna – Zbiór Dodatkowy
OSNKW	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Karna i Wojskowa

OSNP	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna oraz Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych (od 1963 r. do 1994 r.)
OSP	– Orzecznictwo Sądów Polskich
OTK	– Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego. Zbiór Urzędowy
OTK-A	– Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego. Zbiór Urzędowy; Seria A
PiP	– „Państwo i Prawo”
PPH	– „Przegląd Prawa Handlowego”
PS	– „Przegląd Sądowy”
Rej.	– „Rejent”
SC	– „Studia Cywilistyczne”
TPP	– „Transformacje Prawa Prywatnego”

Inne

Dz.U.	– Dziennik Ustaw
Dz.Urz. UE	– Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej
Legalis	– system informacji prawnej Legalis
LEX	– system informacji prawnej Wolters Kluwer Polska
PECL	– <i>Principles of European Contract Law</i> (Zasady Europejskiego Prawa Umów)
SN	– Sąd Najwyższy
TK	– Trybunał Konstytucyjny
TS	– Trybunał Sprawiedliwości (dawniej ETS – Europejski Trybunał Sprawiedliwości)
UE	– Unia Europejska

WPROWADZENIE

Oddajemy do rąk Czytelników nowe wydanie podręcznika do części ogólnej prawa cywilnego. Obecnie istnieje szeroki wybór podręczników, zbiorów kazusów, schematów pomagających w nauce prawa cywilnego¹. Usprawiedliwione jest zatem pytanie, co szczególnego wnosi ta książka. Na ogół jest tak, że każde opracowanie, które jest wynikiem pracy naukowej Autorów, ich własnych przemyśleń i dyskusji, wzbogaca nasze spojrzenie na prawo cywilne. Każdy podręcznik na rynku, poparty rzeczywistą pracą naukową, jest samodzielną wartością. Zawsze najkorzystniejsze z punktu widzenia nie tylko egzaminów, ale także opanowania złożonej problematyki prawa cywilnego w sposób trwały i przydatny w całej prawniczej karierze jest uczenie się z wielu źródeł. Choć poglądy doktryny nie są w znaczeniu formalnym źródłem prawa, to jednak ich znajomość jest niezbędna w stosowaniu prawa. Poznawanie różnych poglądów prawnych, tak samo jak studiowanie orzecznictwa, ostatecznie jest równie ważne, jak poznanie samej ustawy.

Wykładnia norm prawnych zawartych w aktach normatywnych wymienionych w art. 87 Konstytucji RP (źródła prawa) dokonywana jest przez orzecznictwo i właśnie doktrynę. W ten sposób sądy i literatura

¹ M.in. A. Brzozowski, W. Kocot, E. Skowrońska-Bocian, *Prawo cywilne. Część ogólna*, Warszawa 2018; J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, A. Wolter, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 2020; A. Olejniczak, Z. Radwański, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2019; O.M. Piaskowska, K. Sadowski, D. Kotłowski, *Kazusy cywilne – część ogólna, prawo rzeczowe, zobowiązania i spadki*, Warszawa 2019; T. Mróz, A. Zajac, *Prawo cywilne. Część ogólna i prawo rzeczowe. Kazusy*, Warszawa 2020; *Prawo cywilne – część ogólna. Pytania. Kazusy. Tablice. Testy*, Warszawa 2020 (seria: repetytoria Becka); B. Jelonek-Jarco, J. Zawadzka, F. Zoll (red.), *Prawo cywilne. Kazusy z rozwiązaniami*, Warszawa 2019.

prawnicza pośrednio wpływają na kształt obowiązujących norm. Istotny wpływ doktryny na praktyczny obraz prawa jest jedną z cech kontynentalnej tradycji prawnej (tzw. tradycji prawa cywilnego). W prawie rzymskim przyjmowano wręcz prawotwórczy charakter porad prawników². W tradycji *common law* taki charakter mają z kolei w pewnym zakresie orzeczenia sądowe. Jednocześnie w realiach amerykańskich nauka prawa o wiele częściej zajmuje się prawem w kontekście interdyscyplinarnym³, tak zwłaszcza w nurcie *law and economics* czy *law and literature*.

Tworząc ten podręcznik, chcieliśmy zadbać o to, aby o jego wartości nie stanowiło tylko to, że przynosi on nowe poglądy na instytucje istniejące w prawie polskim. Książka ta jest wynikiem refleksji nie tylko nad samym prawem, ale także nad całym procesem nauczania prawa. Jako nauczyciele akademicki staramy się wprowadzać do naszych zajęć takie metody dydaktyczne, które mają na celu najlepsze poznanie przez studentów sposobów prawniczego rozumowania i argumentacji. Chodzi nam przede wszystkim o to, aby studenci mogli skoncentrować się na poznaniu podstawowych struktur prawa cywilnego. Żyjemy w czasach, w których prawo cywilne podlega szybkim przemianom. W ramach Unii Europejskiej trwają prace nad unifikacją różnych obszarów prawa cywilnego, toczyły się też prace nad unifikacją całego prawa cywilnego. W Polsce były prowadzone prace nad projektem nowego kodeksu cywilnego⁴, jednak te po 2015 r. uległy zatrzymaniu⁵. Niezależnie od tego, jak porządek prawny będzie wyglądał w przyszłości, można przewidzieć, że studenci rozpoczynający naukę dzisiaj w swojej już „dorosłej” pracy prawniczej spotkają się z innym prawem cywilnym. To stawia przed nauczycielami prawa zadanie przygotowania studentów do opanowa-

² T. Giaro, *Historia i tradycja prawa rzymskiego* [w:] W. Dajczak, T. Giaro, F. Longchamps de Bérier, *Prawo rzymskie. U podstaw prawa prywatnego*, Warszawa 2009, s. 45.

³ D. van Kędzierski, *Metodologia i paradygmat polskich szczegółowych nauk prawnych*, TPP 2018/3, s. 33.

⁴ P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny. Księga Pierwsza. Część ogólna. Projekt Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego przyjęty w 2015 r. z komentarzem członków zespołu problemowego KKPC*, Warszawa 2017; Z. Radwański (red.), *Zielona Księga. Optymalna wizja Kodeksu cywilnego w Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2006.

⁵ F. Zoll, *Akademicki Projekt Kodeksu Cywilnego. O nowym sposobie prac kodyfikacyjnych – rozwiązanie doraźne czy stały element architektury stanowienia prawa?* „Krajowa Rada Sądownictwa” 2017/3, s. 77–82.

nia prawa cywilnego w stale zmieniających się warunkach. Muszą oni nauczyć się identyfikować podstawowe problemy prawnicze, dostrzegać kryjące się pod nimi konflikty interesów. Mniejsze znaczenie musi mieć z istoty rzeczy pamięciowe opanowanie wielu szczegółów przepelniających, czasem nadmiernie, obecne prawo prywatne.

Nasz podręcznik wywodzi się z wykładu prof. Fryderyka Zolla. W centrum tego wykładu zawsze był stan faktyczny, na którego przykładzie wykładowca – w dyskursie ze studentami – starał się wypracować najlepsze rozwiązanie i dostrzec różne możliwości prawniczej argumentacji. W konsekwencji także ten podręcznik jest bogato ilustrowany przykładami wraz z pokazanymi sposobami prawniczej argumentacji. Metodologii rozwiązywania kasusów poświęciliśmy osobny rozdział.

Podręcznik nie obejmuje całej problematyki części ogólnej Kodeksu cywilnego. Ograniczenie to uzasadnione jest racjami dydaktycznymi (które wynikają z głębszych przemyśleń dotyczących funkcji części ogólnej i jej powiązań z innymi działami prawa cywilnego). Część ogólna w największym stopniu jest powiązana z prawem zobowiązań. Podręcznik ten jest przede wszystkim ułożony jako wprowadzenie do prawa zobowiązań. Dlatego np. problematyka mienia nie została w nim omówiona poza krótkim szkicem, zgodnie z założeniem, że powinno się to stać w ramach kursu prawa rzeczowego. Podobnie kwestie prawa handlowego, zawarte w części ogólnej, zostały poruszone jedynie na marginesie, także przyjmując, że należą one do wykładu z prawa handlowego.

W centrum przedstawionego przez nas opracowania znajduje się pojęcie czynności prawnej. Wbrew strukturze Kodeksu, pomijając niezbędne kwestie wstępne, rozważania rozpoczynają się od czynności prawnej, obejmując następnie kolejne materie. Trudno byłoby bowiem rozważać kwestie zdolności do czynności prawnej bez uświadomienia sobie, czym jest czynność prawna. Nasze analizy nie skupiają się jednak na definiovaniu pojęć prawnych. Najważniejsze są dla nas konflikty interesów, które prawo ma rozstrzygać, i wskazanie wartości, którymi należy się kierować w poszukiwaniu tych rozstrzygnięć.

Polskie prawo cywilne zostało przedstawione jako część wspólnej europejskiej, a w szczególności kontynentalnej tradycji prawnej. Obecnie bez zrozumienia europejskiego, a niekiedy i globalnego kontekstu prawa cywilnego śledzenie przemian tej dziedziny nie jest możliwe. Nauka polskiego prawa cywilnego musi być postrzegana jako nauka europejskiego prawa cywilnego na przykładzie partykularnego porządku prawnego. Nie do pominięcia są poszczególne instytucje prywatnego prawa unijnego i unijnego orzecznictwa bezpośrednio wpływającego na kształt polskiego prawa cywilnego.

Nauka prawa ma wbrew potocznemu pogładowi wiele wspólnego z matematyką. Prawa nie da się nauczyć jedynie przez czytanie podręcznika, tak jak nie da się nauczyć matematyki, czytając jedynie podręcznik. Ucząc się i czytając ten podręcznik, konieczne jest otwarcie Kodeksu cywilnego. Bez sprawdzania treści przywoływanych w podręczniku przepisów nie sposób jest właściwie zrozumieć istotę rozpatrywanych problemów. Celowe jest, już na początku studiów, sięganie do komentarzy i rozwiązywanie (najlepiej wspólne – w koleżeńskich zespołach) różnych kazusów.

Podręcznik ten powstał w wyniku ścisłej współpracy Autorów. Jak już wspominaliśmy, u jego podstaw leży wykład prof. Fryderyka Zolla – to on stworzył podwaliny tej książki. Stanowi ona także wynik refleksji wyniesionych z ćwiczeń z prawa cywilnego prowadzonych przez pozostałych Autorów. Wykład i ćwiczenia były dopiero początkiem. Ulrich Ernst nadał tej pracy jej obecną strukturę i troszczył się o jej dydaktyczną formę. Anna Rachwał ogromną pracą redakcyjną nadała rozważaniom odpowiednią postać.

Trzecie wydanie zostało znacząco zmienione w stosunku do wydań poprzednich. Poza najnowszym orzecznictwem, doktryną i zmianami prawa polskiego oraz europejskiego został uwzględniony także wpływ przemian technologicznych i społeczno-gospodarczych na funkcjonowanie tradycyjnych instytucji prawa cywilnego. Do grona Autorów dołączyli Katarzyna Południak-Gierz i Wojciech Bańczyk.

Tradycyjnie w celu zachęcenia do podjęcia obserwacji prawnoporównawczych oraz dialogu z prawnikami zagranicznymi uzupełniono podręcznik o spis treści (i tym samym podstawowe pojęcia prawa cywilnego) w językach angielskim, francuskim, niemieckim i ukraińskim. Przekładów dokonali obecni lub byli pracownicy Szkół Praw Obcych Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Mamy nadzieję, że przedkładany podręcznik będzie przydatnym towarzyszem podróży przez fascynujący świat prawa cywilnego.

Autorzy

Część pierwsza

**PRAWO CYWILNE – PODSTAWOWE
POJĘCIA I WIADOMOŚCI**

Rozdział I

PRAWO PODMIOTOWE

1. Prawo podmiotowe i uprawnienie, roszczenie

System prawny reguluje stosunki między podmiotami, przyznając im określone prawa. **Podmiotami** prawa mogą być ludzie – osoby fizyczne oraz jednostki organizacyjne, którym ustawa przyznaje podmiotowość prawną (osoby prawne – art. 33 k.c., a także jednostki organizacyjne, którym ustawa przyznaje zdolność prawną – art. 33¹ k.c.). Obecnie toczą się dyskusje nad przyznaniem podmiotowości prawnej także np. zwierzętom¹ i obiektom przyrodniczym².

Tradycyjnie przyjmuje się, że konstrukcją, która służy do ochrony dóbr w prawie prywatnym, jest konstrukcja **prawa podmiotowego**. Konstrukcja ta jest jednym ze sposobów, który ustawodawca wybiera, jeśli chce konkretnym dobrom prawnym takiej ochrony udzielić. Może być ona ujmowana na dwa sposoby: albo jako kreująca sferę wolności dla osoby, której prawo podmiotowe przysługuje, albo jako ograniczająca wolności

¹ Zob. np. wyrok sądu w Mendozie (Argentyna) z 3.11.2016 r., P-72.254/15 (tłum. angielskie za https://www.nonhumanrights.org/content/uploads/Chimpanzee-Cecilia_translation-FINAL-for-website-2.pdf; dostęp: 28.12.2024 r.), dotyczący statusu szympanscy Cecili jako „non-human legal person”.

² J. Bieluk, *River as a legal person*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2020/2, s. 20; S. Chesterman, *Artificial Intelligence and the Limits of Legal Personality*, „International & Comparative Law Quarterly” 2020/4(69), s. 822–823; A. Chłopecki, *Sztuczna inteligencja – szkice prawnicze i futurologiczne*, Warszawa 2021, s. 7–15.

innych osób³. Przykładowo, w świetle pierwszego z poglądów, zgodnie art. 140 k.c. właściciel rzeczy może z niej korzystać i nią rozporządzać. To on decyduje zatem o tym, czy – i w jakim zakresie – dopuścić inne osoby (pracownika, najemcę, dzierżawcę, przyjaciół, przechodniów) do korzystania np. ze swojej nieruchomości. Z prawa własności wynikają różne uprawnienia właściciela w stosunku do osób trzecich, ale także uprawnienia odnoszące się do samego przedmiotu prawa własności – np. nieruchomości. Artykuł 140 k.c. wskazuje tytułem przykładu korzystanie z rzeczy, obejmujące m.in. pobieranie z niej pożytków. Natomiast, gdyby przyjąć drugie ujęcie, to istotą przedmiotowej regulacji staje się wyłączenie możliwości korzystania i rozporządzania rzeczą przez inne osoby niż właściciel.

Nie jest to jednak jedyna możliwa konstrukcja. Pewne dobra prawne mogą nie być wprawdzie chronione prawem podmiotowym, ale dany podmiot może mimo to domagać się ich ochrony, gdy zostaną one naruszone w określony kwalifikowany sposób. Na tym tle do dzisiaj toczy się dyskusja⁴, czy dobra o charakterze osobistym, tajemnica przedsiębiorstwa, *know-how* itp. są chronione za pomocą praw podmiotowych, czy też w inny sposób.

- 3 Ten, komu przysługuje prawo podmiotowe, może skorzystać z niego w stosunku do innych podmiotów na różne sposoby. W nielicznych przypadkach przybiera to postać dozwolonej **samopomocy** (np. art. 142, art. 343, art. 423, art. 424, art. 432 § 1, art. 496, art. 497, art. 671 § 2 k.c.); zazwyczaj jednak ten, kto chce zrealizować swoje prawo przymusowo, powinien wnieść **powództwo do sądu**. Dopiero uzyskanie prawomocnego orzeczenia sądowego (od którego nie przysługuje zwykły środek

³ Ujęcie drugie bazuje na założeniu, że wolność człowieka nie polega na nieskrępowanej możliwości używania rzeczy, prawo podmiotowe nie wprowadza zatem uprawnienia do używania jej, natomiast wyłącza możliwość jej używania przez inne podmioty.

⁴ A. Zieliński [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 2, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. Z. Radwański, A. Olejniczak, Warszawa 2019, s. 862–863, nb 19; w kontekście *know-how*: A. Bielecka-Dobroczyńska, *Sytuacja prawna dysponenta know-how*, „Zeszyty Prawnicze UKSW” 2002/22, s. 131–133; co do tajemnicy przedsiębiorstwa: A. Michalak, *Ochrona tajemnicy przedsiębiorstwa. Zagadnienia cywilnoprawne*, Kraków 2006, rozdział IV.2.

zaskarżenia) odpowiadającego jego żądaniu umożliwia jego wykonanie przy użyciu państwowych organów egzekucyjnych (np. komornika).

Prawo podmiotowe ma zazwyczaj kompleksowy charakter. Na jego treść składają się różne **uprawnienia** (kompetencje). Uprawnienia o tej samej treści mogą przy tym wchodzić w skład kilku odmiennych praw podmiotowych, np. uprawnienie do używania rzeczy jest elementem prawa własności (art. 140 k.c.), prawa użytkowania (art. 252 k.c.), prawa najmu (art. 659 k.c.) i prawa dzierżawy (art. 693 k.c.). 4

Uprawnienia można podzielić na następujące kategorie:

- 1) **roszczenia**, które polegają na tym, że indywidualnie oznaczona osoba może żądać od innego podmiotu spełnienia świadczenia na rzecz uprawnionego (np. osoba poszkodowana popełnieniem czynu niedozwolonego ma w stosunku do jego sprawcy roszczenie o naprawienie wyrządzonej jej szkody – art. 415 k.c.);
- 2) **uprawnienia kształtujące**, które dają uprawnionemu podmiotowi kompetencję do zmiany lub zakończenia stosunku prawnego przez jednostronną czynność prawną. Ich realizacja nie wymaga udziału drugiej strony, np. uchylenie się od skutków wadliwego oświadczenia woli następuje przez jednostronne oświadczenie woli (art. 88 w zw. z art. 84 k.c.); przy zwłoce drugiej strony w wykonaniu zobowiązania wzajemnego wierzyciel może odstąpić od umowy, czyli jednostronnie doprowadzić do zakończenia stosunku prawnego (art. 491 k.c.); kupujący może obniżyć cenę sprzedaży, jeśli rzecz sprzedana okazała się niezgodna z umową sprzedaży (art. 560 § 1 zd. 1 w zw. z § 3 k.c.);
- 3) **zarzuty**, których treścią jest uprawnienie do odmowy uczynienia zadość roszczeniu:
 - a) **peremptoryjne** (trwale) prowadzące do tego, że dochodzenie roszczenia z określonego stosunku cywilnoprawnego może być skutecznie unicestwione przez dłużnika w każdej chwili (np. przedawnienie – art. 117 § 2 k.c.),
 - b) **dylatoryjne** (przejściowe) służą ograniczeniu możliwości dochodzenia roszczenia, ale tylko w ograniczonym czasie (np. art. 488 § 2 k.c. przyznaje uprawnienie do wstrzymania się

ze spełnieniem świadczenia wzajemnego, ale tylko do czasu, gdy druga strona zaoferuje spełnienie swojego świadczenia).

2. Wierzytelność i zobowiązanie, dług i odpowiedzialność (zaskarżalność)

- 5 **Zobowiązanie jest stosunkiem prawnym**, w którym jedna osoba, tj. wierzyciel, może żądać od innego podmiotu, tj. dłużnika, określonego zachowania się zgodnego z treścią tego prawa, czyli spełnienia świadczenia. Ustawa ujmuje taką sytuację w art. 353 k.c. z perspektywy dłużnika; prawo podmiotowe wierzyciela odpowiadające zobowiązaniu nosi nazwę **wierzytelności**. Poszkodowany czynem niedozwolonym jest wierzycielem sprawcy, na którym – jako dłużniku – ciąży zobowiązanie do naprawienia szkody. W wielu stosunkach zobowiązaniowych strony mają przymiot zarówno wierzyciela, jak i dłużnika, a często ich świadczenia mają charakter wzajemny.

Przy umowie sprzedaży sprzedawca jest dłużnikiem co do przeniesienia własności przedmiotu sprzedaży na kupującego i wydania go, a wierzycielem co do żądania zapłaty ceny; kupujący zaś – wierzycielem w zakresie żądania przeniesienia na niego własności rzeczy i wydania jej oraz dłużnikiem co do obowiązku zapłaty ceny i obowiązku odebrania rzeczy.

Tak jak w przypadku każdego prawa podmiotowego, wierzytelność może składać się z wielu roszczeń polegających na możliwości domagania się spełnienia świadczenia.

- 6 W zobowiązaniu wyróżnia się **dług i odpowiedzialność**. **Dług** oznacza konieczność spełnienia świadczenia, **odpowiedzialność** (zaskarżalność) zaś, że istnieje możliwość przymusowego dochodzenia zaspokojenia: osoba, na której ciąży odpowiedzialność, musi znosić egzekucję ze swojego majątku. Zazwyczaj dług i odpowiedzialność występują łącznie i spoczywają na tej samej osobie.

Istnieją jednak w prawie tzw. **zobowiązanie naturalne**, charakteryzujące się tym, że istnieje dług, ale wyjątkowo niepowiązany z odpowiedzial-

nością. Z taką sytuacją mamy do czynienia, jeżeli dłużnik (niebędący konsumentem) podniesie zarzut przedawnienia: roszczenie wierzyciela wprawdzie w takiej sytuacji nie wygasa, lecz powództwo zostanie mimo to oddalone i wierzyciel nie będzie mógł doprowadzić do zaspokojenia swojej wierzytelności w postępowaniu egzekucyjnym (art. 117 § 2 zd. 1 k.c.). Jeżeli jednak dłużnik spełni świadczenie dobrowolnie, nie będzie ono traktowane jako nienależne. To samo dotyczy roszczeń wynikających z gry i zakładu prowadzonych bez zgody właściwego organu państwowego (art. 413 § 1 k.c.).

Ponadto można również wyróżnić przypadki odpowiedzialności bez długu. Z różnych względów ustawodawca przewiduje zwłaszcza przypadki odpowiedzialności za cudzy dług, np. zapisobierca windykacyjny odpowiada za długi spadkowe na podstawie art. 1034¹ § 1 i art. 1034² k.c., choć nie przechodzą na niego długi spadkowe (art. 922 § 1 k.c. *a contrario*)⁵.

Ze względu na zakres odpowiedzialności ponoszonej przez dłużnika można wyróżnić:

- 1) **odpowiedzialność osobistą** – polegającą na tym, że dłużnik odpowiada całym swoim majątkiem, w szczególnych przypadkach odpowiedzialność ta może być jednak ograniczona kwotowo (np. art. 1031 § 2 zd. 1 k.c.);
- 2) **odpowiedzialność rzeczową** – ograniczoną do konieczności znoszenia zaspokojenia z konkretnego przedmiotu majątkowego (np. art. 306 § 1 k.c.).

Niekiedy mamy do czynienia z odpowiedzialnością **zarówno osobistą, jak i rzeczową**. Przykładowo kredytobiorca kredytu hipotecznego (zabezpieczonego rzeczowo – np. hipoteką na prawie własności nieruchomości) odpowiada względem kredytodawcy co do zasady całym swoim majątkiem (ponosząc odpowiedzialność osobistą), w tym prawem własności nieruchomości, jeśli takie prawo mu przysługuje. Jeżeli

⁵ E. Macierzyńska-Franaszczyk, *Odpowiedzialność za długi spadkowe*, Warszawa 2014, s. 59–60. Odmienne, o tym, że jest to własny dług zapisobiercy windykacyjnego, np. Ł. Mleko, *Darowizna na wypadek śmierci. Rozważania na tle projektowanych rozwiązań legislacyjnych*, KPP 2010/4, s. 1045.

jednak jako zabezpieczenie posłużyło prawo własności nieruchomości przysługujące osobie trzeciej lub kredytobiorca zbył własność nieruchomości, kredytodawcy wciąż przysługuje prawo zaspokojenia z prawa własności nieruchomości, do kogokolwiek by ona nie należała, a oprócz tego – wciąż – z całego majątku kredytobiorcy.

Przykład: Dorota zawarła z prowadzącym lombard Tadeuszem umowę pożyczki. Jako zastaw dla zabezpieczenia zwrotu przez Dorotę kwoty pożyczki jej matka wręczyła Tadeuszowi pierścionek. Jeżeli Dorota nie zwróci pożyczki, Tadeusz (po uzyskaniu tytułu wykonawczego) będzie mógł przeprowadzić egzekucję z całego majątku osobistego Doroty, jako osoby ponoszącej odpowiedzialność osobistą, ale w stosunku do jej matki, ponoszącej wyłącznie odpowiedzialność rzeczową – tylko z pierścionka stanowiącego przedmiot zastawu (art. 306 § 1 k.c.).

3. Przyporządkowanie praw z punktu widzenia ich skuteczności i przedmiotu

- 8 W umowie sprzedaży sprzedawca zobowiązuje się do przeniesienia na kupującego własności rzeczy (czyli podmiotowego prawa własności) i wydania jej, kupujący zaś do zapłaty ceny i odebrania rzeczy. Z chwilą zawarcia ważnej umowy między sprzedawcą i kupującym powstaje **stosunek zobowiązaniowy**. Na podstawie tej umowy określona osoba (kupujący), może domagać się od innej konkretnej osoby (sprzedawcy), i tylko od niej, określonego zachowania, w tym przypadku przeniesienia na niego własności rzeczy stanowiącej przedmiot umowy i wydania mu jej (art. 535 k.c.). Skoro jest to „tylko” zobowiązanie, okoliczność, że sprzedawca nie jest właścicielem rzeczy w chwili zawarcia umowy, nie wpływa na jej ważność. To, że sprzedawca nie jest uprawniony do rozporządzania rzeczą, może natomiast wpływać na to, jakie skutki wywoła dana umowa (zgodnie z łacińską paremią *nemo plus iuris in alium transferre potest quam ipse habet*).
- 9 Stosunek zobowiązaniowy wynikający z umowy sprzedaży należy odróżnić od samego przeniesienia (przejścia) własności, które następuje na mocy **odrębnej czynności rozporządzającej lub z mocy prawa jako**

skutek rozporządzający czynności zobowiązującej. Treścią rozporządzenia jest powstanie, zmiana lub zniesienie prawa podmiotowego. We wskazanym przykładzie rozporządzenie polegałoby na tym, że dotychczasowy właściciel (sprzedawca) traci własność rzeczy, własność tej rzeczy uzyskuje natomiast inna osoba (kupujący). Umowa o charakterze zobowiązującym może na podstawie art. 155 § 1 k.c. wywołać także skutek rozporządzający (tzn. doprowadzić do przejścia własności), jeżeli jej przedmiotem jest rzecz oznaczona co do tożsamości i strony inaczej nie zastrzegły oraz jeżeli zbywca jest uprawniony do rozporządzania rzeczą. Tam, gdzie zbywca nie jest uprawniony do rozporządzania rzeczą, jej własność będzie mogła przejść na nabywcę tylko wyjątkowo, gdy zostaną spełnione dodatkowe przesłanki (zob. art. 169 k.c., rozdział XI pkt 5.2). Czynność zobowiązująca i czynność rozporządzająca mogą również zostać dokonane odrębnie (np. art. 156 k.c.). Jeżeli kupujący stał się już właścicielem rzeczy, może powołać się na swoje prawo własności nie tylko w stosunku do sprzedawcy, od którego nabył rzecz, ale także w stosunku do każdego, kto narusza jego własność (art. 222 k.c.).

Różnica między umową sprzedaży, zobowiązaniem, które wywołuje skutki tylko pomiędzy stronami, i prawem własności, skutecznym względem wszystkich, obrazuje rozróżnienie między prawami podmiotowymi o charakterze względnym i bezwzględnym. Cechą charakterystyczną praw bezwzględnych jest ich skuteczność wobec osób trzecich (*erga omnes*). Oprócz własności są to np. inne prawa rzeczowe, a także prawa autorskie, patenty. Prawa względne charakteryzują się zaś tym, że ich skutki występują tylko między stronami (*inter partes*), tak jak w zobowiązaniu osoba (wierzyciel), której przysługuje prawo (wierzytelność), może wymagać określonego zachowania (spełnienia świadczenia) wyłącznie od podmiotu, z którym łączy ją stosunek prawny (dłużnika).

Przykład: Antoni sprzedał Brygidzie 1 października stary obraz. Ponieważ jednak w chwili zawarcia tej umowy właścicielem obrazu była Dorota, Antoni, który miał zamiar kupić najpierw obraz od Doroty, zobowiązał się względem Brygidy, że przeniesie na nią własność obrazu najpóźniej do 1 listopada. Jeżeli obraz zostanie skradziony w czasie, kiedy jego właścicielką jest nadal Dorota, to ani Antoni, ani Brygida nie będą mogli domagać się od złodzieja wydania obrazu. Roszczenie o wydanie

rzeczy, wynikające z prawa własności, przysługuje wyłącznie Dorocie (prawo bezwzględne, art. 222 § 1 k.c.). Po przeniesieniu własności obrazu przez Dorotę na Antoniego to on stanie się podmiotem, który będzie mógł domagać się wydania obrazu od tego, kto go w danej chwili posiada. Brygidzie, dopóki nie jest właścicielką, przysługuje zaś tylko roszczenie w stosunku do Antoniego o przeniesienie na nią własności obrazu i wydanie go zgodnie z treścią zawartej między nimi umowy sprzedaży (prawo względne).

- 11 Mimo rozróżnienia między prawami bezwzględnymi i względnymi należy pamiętać, że konkretne roszczenia i uprawnienia można wykonywać tylko w stosunku do oznaczonej osoby; w szczególności przez wniesienie powództwa do sądu **przeciwko temu, kto narusza dane prawo** (przeciwko pozwanemu), lub przez podniesienie zarzutu z przysługującego mu prawa, jeśli to uprawniony jest pozwanym w procesie. Również prawa o charakterze bezwzględnym realizowane są zatem w konkretnych okolicznościach przeciwko oznaczonym osobom, natomiast nie muszą to być osoby, z którymi wnoszący powództwo (powód) był wcześniej związany stosunkiem zobowiązaniowym. W tym sensie np. zasadne powództwo o wykonanie umowy można wnieść wyłącznie przeciwko osobie, z którą powód zawarł umowę, a powództwo o ochronę własności przeciwko każdemu, kto tę własność naruszył.
- 12 Analizując różnice między prawami względnymi i bezwzględnymi, należy zauważyć, że system prawny przewiduje też takie sytuacje, w których prawa o charakterze względnym wywierają skutki nie tylko między stronami stosunku prawnego, lecz rodzą również uprawnienia w stosunku do osób trzecich. Mówimy wówczas o rozszerzonej skuteczności praw obligacyjnych (wierzytelności)⁶. Instytucja ta nie relatywizuje różnicy, jaka istnieje między prawami o charakterze względnym i bezwzględnym. Pozwala natomiast wyjątkowo rozszerzyć ochronę danej osoby w taki sposób, że ochrona ta przysługuje zarówno przeciwko podmiotom, z którymi łączyłby tę osobę typowe prawa względne, jak i względem innych, oznaczonych podmiotów.

⁶ A. Kubas, *Rozszerzona skuteczność wierzytelności*, SC 1969/13–14, s. 218.

Przykłady: Jeżeli Antoni kupił obraz od Doroty i przeniósł jego własność na Cezarego, mimo że Cezary wiedział o roszczeniu Brygidy wynikającym z uprzednio zawartej przez nią z Antonim umowy sprzedaży, Brygida będzie mogła domagać się uznania przez sąd umowy zawartej między Cezarym i Antonim za bezskuteczną w stosunku do siebie na podstawie art. 59 k.c. Przysługuje jej zatem uprawnienie kierowane przeciwko podmiotowi (Cezaremu), z którym nie łączy jej stosunek prawny o charakterze zobowiązującym, którego celem jest ochrona wierzytelności przysługującej jej względem Antoniego, czyli prawa skutecznego *inter partes*.

Anna zawarła z Michałem umowę zobowiązującą sprzedaży nieruchomości, w myśl której Michał miał przenieść na Annę własność nieruchomości po uiszczeniu przez Annę ceny. Roszczenie Anny o przeniesienie własności nieruchomości zostało wpisane do księgi wieczystej. Michał następnie sprzedał nieruchomość Błażewi. Wskutek ujawnienia w księdze wieczystej roszczenia Anny o przeniesienie własności nieruchomości jej roszczenie stało się skuteczne wobec każdorazowego właściciela nieruchomości, a nie wyłącznie wobec pierwotnie zobowiązanego – Michała. Tym samym Anna będzie mogła domagać się od Błażeja przeniesienia na nią własności nieruchomości, mimo że nie jest on stroną zawartej z nią umowy.

Prawo podmiotowe można również scharakteryzować według typowego przedmiotu wynikającego z nich uprawnienia. Tytułem przykładu przedmiotem prawa własności mogą być jedynie **rzeczy** (art. 45 k.c.). Przedmiotem praw mogą być także zachowania określonej osoby: przedmiotem **wierzytelności** jest **świadczenie**, którego treść stanowi określone zachowanie (np. udzielenie lekcji języka francuskiego), zachowanie to może mieć jednak za swój przedmiot również rzecz (np. wierzytelność o przeniesienie własności rzeczy wynikająca z umowy sprzedaży). Celem danego prawa może być **ochrona dobra osobistego osoby** – art. 23 i 24 k.c. Zastosowanie tego kryterium pokazuje, że nawet wówczas, gdy prawa podmiotowe odnoszą się w pierwszej kolejności do rzeczy (rzecz jest ich przedmiotem), konkretne roszczenia powstają zawsze w stosunku do osób.

4. Dobra prawne i sposoby ich ochrony

- 14 Dobrami prawnymi nazywa się wszystkie interesy – zarówno majątkowe, jak i niemajątkowe – o ile są one chronione przez system prawny. W praktyce jednak nie zawsze łatwo jest rozstrzygnąć, czy dany interes rzeczywiście jest chroniony prawem w taki sposób, że można go uznać za dobro prawne. Trudności związane z udzieleniem odpowiedzi na to pytanie są spowodowane zarówno przez okoliczności prawne, jak i faktyczne.

Po pierwsze, Kodeks cywilny **nie zawiera definicji ani katalogu dóbr prawnych**⁷, w różnych przepisach wskazując, że konkretne interesy podlegają określonej ochronie. Początkowo możliwość tworzenia nowych, niewymienionych w ustawie dóbr prawnych, była odrzucana⁸. Głównym argumentem przeciwko dopuszczalności powoływania nowych dóbr wymagających ochrony, np. w drodze czynności prawnej, była zasada *numerus clausus*. U podstaw tej zasady leży założenie, że treść praw bezwzględnych powinna być powszechnie znana, są one bowiem skuteczne wobec wszystkich. Nie jest zatem dozwolone kreowanie nowych praw bezwzględnych w drodze czynności prawnych. Skoro nie da się powołać w drodze czynności prawnej prawa bezwzględnego nieznanego ustawie, to również nie jest dopuszczalne wykreowanie nowego dobra prawnego. Zasada *numerus clausus* dotyczy jednak praw bezwzględ-

⁷ Propozycję utworzenia otwartego katalogu dóbr prawnych sformułowano w ramach prac nad nowym kodeksem cywilnym. Miał on obejmować: dobra osobiste, majątek, zwierzęta, rzeczy, lokale, przedsiębiorstwa, gospodarstwa rolne, pieniądze, papiery wartościowe, utwory, wynalazki, wzory użytkowe i przemysłowe, projekty racjonalizacyjne, znaki towarowe i usługowe, oznaczenia geograficzne, topografie układów skalonych, kopaliny, wody płynące, podziemne źródła i podziemne zbiorniki wodne, energię. Komisja Kodyfikacyjna Prawa Cywilnego działająca przy Ministrze Sprawiedliwości, Księga pierwsza Kodeksu cywilnego. Projekt z uzasadnieniem, Warszawa (październik) 2008, art. 2, s. 11–12, <https://www.gov.pl/attachment/913828a1-9cd5-4801-822b-2bb9d99e5960> (dostęp: 29.12.2024 r.). Propozycja ta została odrzucona, zob. Akademicki projekt części ogólnej Kodeksu cywilnego, https://www.projektkc.uj.edu.pl/dokumenty/Projekt_Komisji_Kodyfikacyjnej_Ksiega_I_z_uzasadnieniem.pdf (dostęp: 29.12.2024 r.).

⁸ Np. obecnie przedsiębiorstwo uznaje się za samoistne dobro prawne, co początkowo było odrzucane przez doktrynę. Zob. W. Katner [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 1, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. M. Safjan, Warszawa 2012, s. 1345.

nych (np. rzeczowych), a nie reguł wykładni. Zasada ta nie wyklucza powstawania nowych dóbr, nowych przedmiotów znanych systemowi prawnemu praw podmiotowych, a tylko wyklucza tworzenie nowych rodzajów praw bezwzględnych. Prowadzi to do wniosku, że nowe dobro prawne może zostać wykreowane wskutek działania podmiotów prawa cywilnego, ale może na nim przysługiwać wyłącznie znany typ prawa bezwzględnego.

Obecnie powszechnie przyjmuje się, że katalog dóbr prawnych rozszerza się w miarę rozwoju techniki. Powoduje to jednak pewne trudności – w szczególności konieczność każdorazowej oceny, czy przedmiot, w stosunku do którego podejmowane jest określone zachowanie podmiotu prawa cywilnego, stanowi dobro, które powinno być chronione prawem. Niezbędne okazuje się ustalenie, według jakich kryteriów można uznać jakiś interes za chronione prawem dobro. Problem ten można sformułować też nieco inaczej: jakie elementy są konieczne, by uznać, że coś jest samodzielnym dobrem prawnym, które może wymagać ochrony? 15

W praktyce, w przypadku nowych dóbr⁹ wymagających ochrony główną trudność stanowi określenie, czy można do nich, w drodze wykładni, stosować ochronę przewidzianą dla innych dóbr prawnych. Klasycznym przykładem jest tocząca się obecnie dyskusja dotycząca treści cyfrowych¹⁰. Postęp technologiczny sprawia, że zaczynają one mieć coraz większe znaczenie w obrocie. Kwestia tego, jakie normy stosować w ich przypadku, okazuje się bardzo ważna z punktu widzenia uczestników obrotu, a zarazem trudna do rozstrzygnięcia. Pojawia się wątpliwość, 16

⁹ Można obecnie zaobserwować także dążenie do odrębnej regulacji zachowań dotyczących treści cyfrowych – tutaj głównym przykładem jest powołanie odrębnego reżimu odpowiedzialności za niezgodność z umową treści i usług cyfrowych w art. 6–8 dyrektywy 2019/770 w sposób analogiczny do niezgodności z umową rzeczy sprzedanej w dyrektywie 2019/771 (zob. art. 5–7 tej dyrektywy). Pojęcie treści cyfrowych jest używane w tych przypadkach na płaszczyźnie obligacyjnej i nie przesądza kwalifikacji treści cyfrowych na płaszczyźnie prawnorzeczowej.

¹⁰ W środowisku akademickim dyskutowane było wprowadzenie, w ramach implementacji dyrektywy 2019/770, definicji treści cyfrowych do Kodeksu cywilnego w tytule „Mienie”, finalnie jednak ustawodawca zdecydował się na implementację dyrektyw 2019/770 oraz 2019/771 do ustawy o prawach konsumenta. Zob. Akademicki projekt zmiany Kodeksu cywilnego, KPP 2021/2, s. 310 i 334.

czy tam, gdzie brak szczególnej regulacji, do treści cyfrowych mogłyby w drodze analogii znaleźć zastosowanie przepisy o rzeczach.

Przykładowo kryptowaluty intuicyjnie kojarzą się z rzeczą, potocznie mówi się o ich własności. Jako rzeczy w rozumieniu art. 45 k.c. postrzegane są przedmioty materialne, które można bezpośrednio objąć zmysłami, wyodrębnione w sposób, który sprawia, że stanowią samoistne dobro prawne. W rozumieniu art. 45 k.c. zatem kryptowaluty nie mogą być uznane za rzeczy i w związku z tym nie jest zasadne przyjęcie, że normy mające zastosowanie w stosunku do rzeczy odnoszą się do nich bezpośrednio. Równocześnie jednak kryptowaluty, nie stanowiąc przedmiotów materialnych, mają główne cechy dla nich typowe: są zastrzegalne (czyli osobę, której te dobra się nie należą, można ich pozabawić i nie jest to skrajnie nieopłacalne), konkurencyjne (możliwa jest rywalizacja o ich konsumpcję) i nie są prawami. Z uwagi na to postuluje się stosowanie do nich przepisów dotyczących rzeczy, np. prawa własności, przez analogię¹¹. Czymś innym pozostaje przy tym traktowanie świadczenia w kryptowalutach tak, jak traktuje się świadczenie w pieniądzu, np. można by potencjalnie rozważać ich waloryzację (art. 358¹ k.c.). Także tu pojawia się przestrzeń do analogii, nawet jeżeli znajduje ona uzasadnienie w podobieństwie przypadków w odniesieniu tylko do konkretnego przepisu dotyczącego świadczeń pieniężnych¹².

- 17 Dobra prawne, w tym dobra osobiste, są **chronione** przez ustawodawcę na różne sposoby. Wyróżnia się ochronę poprzez konstrukcję praw podmiotowych oraz ochronę deliktową.

Jeśli dany interes prawny chroniony jest przez konstrukcję **prawa podmiotowego**, to oznacza, że w ramach sfery wyznaczonej przez treść prawa podmiotowego jego podmiot ma możliwość postępowania w określony sposób i w tym zakresie jest chroniony przez system prawny:

¹¹ K. Górniak, *Prawo własności jednostek waluty kryptograficznej*, KPP 2019/3, s. 570, 609.

¹² F. Zoll, *Die Schuld in einer Kryptowährung als Geldschuld aus der Perspektive des polnischen Privatrechts* [w:] *Buchgeld und Bargeld*, t. 1, *Rechtliche Unterschiede, Vorteile und Risiken nach den Rechtsordnungen der CEE-Staaten*, red. R. Welsner, Wien 2020, s. 139.

osoba będąca właścicielem określonej książki może np. korzystać z niej, użyczyć ją lub zbyć innej osobie, czy nawet zniszczyć ją, używając choćby do rozpalenia w kominku. Właściciel może też żadnych z tych czynności nie wykonywać. Równocześnie, w zakresie wyznaczonym przez treść prawa podmiotowego, inne osoby są obowiązane do niepodejmowania określonych działań: osoba niemająca skutecznego względem właściciela uprawnienia nie może pozbawić właściciela faktycznego władztwa nad rzeczą ani naruszać jego prawa własności w inny sposób. Ktoś, kto korzysta z książki bez zgody jej właściciela, nie mając skutecznego względem właściciela tytułu prawnego umożliwiającego korzystanie z książki, narusza sferę wolności jej właściciela wyznaczoną przez prawo własności książki.

Nieco inaczej będzie wyglądała sytuacja, jeśli jakiś interes prawny jest chroniony **pośrednio**, przez wprowadzenie norm przewidujących odpowiedzialność deliktową za określone zachowanie lub zdarzenie. Przykładowo, w myśl art. 415 k.c. osoba, która poniosła szkodę z winy innej osoby (wskutek jej bezprawnego zachowania, przy założeniu, że można tej osobie postawić zarzut, że powinna była zachować się w danych okolicznościach w inny sposób), może domagać się jej naprawienia. W tym przypadku ustawodawca, zamiast wyznaczać sferę wolności jednostki od działań innych osób, koncentruje się na opisie przesłanek, w których zachowanie innej osoby (powodujące naruszenie albo w niektórych przypadkach tylko zagrożenie czyjegoś interesu) prowadzi do powstania określonych roszczeń po stronie poszkodowanego (ewentualnie osoby, która może zostać poszkodowana).

Rozdział II

PRAWO PRZEDMIOTOWE

1. Prawo publiczne a prawo prywatne

Na prawo w znaczeniu przedmiotowym (czyli **porządek prawny**) składają się wszystkie obowiązujące normy prawne. Wynikają one w przeważającej części z przepisów zawartych w aktach normatywnych. Przedmiotem rozważań w niniejszym podręczniku jest prawo cywilne, które często utożsamia się z prawem prywatnym, choć można również rozumieć je wąsko jako jedną, najbardziej centralną część prawa prywatnego.

18

Prawo prywatne należy odróżnić od prawa publicznego. Podział ten, wywodzący się z prawa rzymskiego¹, ma znaczenie nie tylko naukowe czy dydaktyczne (np. po to, by rozgraniczyć materię różnych wykładów i egzaminów). Charakter norm rozstrzyga wielokrotnie o tym, czy do rozstrzygnięcia sporu powołane będą sądy powszechne czy organy i sądy administracyjne, oraz w jakim postępowaniu sprawa zostanie rozstrzygnięta (art. 1 k.p.c., art. 12 § 1 ustawy z 27.07.2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych²).

Przykład: Osoba chcąc skorzystać z przejazdu autostradą Kraków–Katowice musi przy wjeździe i wyjeździe uiścić opłatę. Nasuwa się pytanie, czy w ten sposób strony zawierają prywatnoprawną umowę o przejazd

¹ *Digestia Iustiniani. Digesta Justyniańskie*, Tekst i przekład, t. 1, Ks. 1–4, red. T. Palmirski, Kraków 2013.

² Dz.U. z 2024 r. poz. 334 ze zm.

autostradą, czy też ten stan faktyczny podlega jedynie przepisom publicznoprawnym regulującym opłaty za korzystanie z autostrad płatnych. W tym drugim przypadku sąd powszechny nie byłby właściwy do rozstrzygnięcia sporu między kierowcą korzystającym z autostrady i spółką uprawnioną do pobierania opłaty dotyczącego tego, czy nienależyty stan autostrady może wpłynąć na wysokość opłaty³.

- 19 Według systematyki wybranej przez ustawodawcę do prawa cywilnego można przyporządkować w zasadzie wszystkie normy wynikające z Kodeksu cywilnego (por. jednak przedstawione dalej wątpliwości odnośnie do odpowiedzialności za wykonywanie władzy publicznej – art. 417–417² k.c.). Powyższe nie przesądza jednak jeszcze o tym, jaki charakter mają normy zawarte w innych aktach prawnych. Rozstrzygnięcie problemu będzie zależać od zastosowania innych kryteriów, w szczególności – od **funkcji przepisu**.
- 20 W społeczeństwie wolnych ludzi podstawowe znaczenie ma **autonomia woli** obejmująca swobodę nawiązywania i kształtowania stosunków prawnych przez równoprawne podmioty zgodnie ze swoją wolą i na własną odpowiedzialność. Takiemu sposobowi regulowania stosunków między podmiotami prawa trzeba przeciwstawić podporządkowanie władczym aktom organów władzy publicznej, którymi nakładają one określone obowiązki na obywateli – niezależnie od ich woli. Dla prawa prywatnego charakterystyczna jest swoboda jednostki aż do granic przepisów, tj. dopuszczalność czynienia wszystkiego, co nie jest zakazane. Najszerszy zakres swobody ustawodawca pozostawia podmiotom prawa w zakresie prawa umów, stanowiąc w art. 353¹ k.c., że strony zawierające umowę mogą ułożyć stosunek prawny według swego uznania, byleby jego treść lub cel nie sprzeciwiały się właściwości (naturze) stosunku, ustawie ani zasadom współżycia społecznego. Zasadą prawa publicznego jest natomiast związanie prawem organów władzy publicznej, tj. dopuszczalność działania wyłącznie na podstawie i w granicach prawa (por.

³ Wyrok SN z 13.07.2012 r., III SK 44/11, OSNP 2013/13–14, poz. 167. Wyrok ten zapadł w sprawie z zakresu ochrony konkurencji i nie rozwiązuje wskazanej w przykładzie wątpliwości; Sąd Najwyższy analizuje w nim jednak specyficzny charakter opłaty za korzystanie z autostrady.

art. 7 Konstytucji RP). Pewne elementy podporządkowania spotykamy jednak i w prawie prywatnym, jeżeli ze względu na określone okoliczności danej osobie brak zdolności do podejmowania decyzji na własną odpowiedzialność, czy też zdolność ta jest ograniczona.

Przykład: Małoletni nie mogą dokonywać czynności prawnych na równi z osobami pełnoletnimi; w wielu przypadkach do nawiązania stosunku prawnego będą potrzebować zgody osoby trzeciej – swojego przedstawiciela ustawowego (art. 17 w zw. z art. 15 k.c.). Osoby te, zazwyczaj rodzice, mogą w ogóle zastąpić małoletnich w wyrażaniu oświadczeń woli (art. 98 § 1 k.r.o.).

Przykład ten wskazuje, że kryterium równorzędności – podporządkowania nie jest ostre i nie może mieć decydującego znaczenia dla rozstrzygnięcia o charakterze normy.

Spośród wielu innych definicji podejmujących próbę rozgraniczenia prawa prywatnego i prawa publicznego warta uwagi jest również ta, która wskazuje, że **prawo publiczne reguluje zasady funkcjonowania organów władzy publicznej** (państwa, samorządu terytorialnego, Unii Europejskiej) i **ich stosunek do podmiotów prywatnych** (włączając w to przepisy regulujące postępowanie przed sądami i organami administracji oraz prawo karne), **prawo prywatne zaś – stosunki między podmiotami prywatnymi**. Przy takim kryterium należy jednak pamiętać, że państwo i organy władzy publicznej mogą w stosunku do obywatela występować zarówno w pozycji władczą (*imperium*), jak i nawiązywać stosunki, w których nie występuje element podporządkowania (*dominium*).

21

Inny charakter prawny ma wydanie przez urząd skarbowy decyzji o wymiarze podatku, a inny – zawarcie przez Skarb Państwa umowy sprzedaży – na rzecz tego urzędu – obejmującej zakup długopisów dla urzędników.

Omawiane kryterium pozwala zdefiniować **prawo prywatne jako ogół norm regulujących stosunki prawne**, w których żaden z podmiotów **nie ma wynikających z władzy publicznej uprawnień władczych** w stosun-

22

ku do drugiego podmiotu⁴. Nie ma jednak ostrej granicy między prawem prywatnym i prawem publicznym. Można zaobserwować tendencję zarówno do „administratywizacji” prawa prywatnego, jak i stosowania niektórych instytucji prywatnoprawnych w domenie prawa publicznego (np. porozumienia administracyjne).

Niekiedy interesy publicznoprawne są chronione przy użyciu mechanizmów prywatnoprawnych. Przykładowo w ustawie z 18.12.1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu⁵ wprowadzono przepis (art. 53o), w myśl którego do **ochrony dobrego imienia Rzeczypospolitej Polskiej i Narodu Polskiego** odpowiednie zastosowanie mają przepisy Kodeksu cywilnego o ochronie dóbr osobistych⁶.

Sferą, w której można zaobserwować zacieranie się granicy pomiędzy prawem prywatnym i publicznym, jest np. **prawo konsumenckie**. Normy mające na celu ochronę zbiorowych interesów konsumentów przeplatają się coraz częściej z normami chroniącymi indywidualny interes konsumenta⁷.

W tym ujęciu również Kodeks cywilny zawiera normy, które mogą być traktowane jako normy publicznoprawne⁸. Dotyczy to w szczególności art. 417, 417¹ i 417² k.c., które regulują zasady **odpowiedzialności za niezgodne z prawem wykonywanie władzy publicznej**. Powstanie roszczenia o naprawienie szkody jest w tym wypadku uzależnione od spełnienia innych przesłanek niż w przypadku odpowiedzialności odszkodowawczej z tytułu czynów niedozwolonych na zasadach ogólnych;

⁴ Podobnie na płaszczyźnie wspólnotowej (unijnej): wyrok TS z 14.10.1976 r., 29/76, LTU przeciwko Eurocontrol, EU:C:1976:137.

⁵ Dz.U. z 2023 r. poz. 102.

⁶ Krytycznie o tym rozwiązaniu np. F. Zoll, *Does a Nation Have „Personality Rights”? On the Abuse of Civil Law by Involving it in the Political Struggle* [w:] *Ad hoc Legislation in Private Law*, red. K. Csach, Praha 2020, s. 121–122.

⁷ F. Zoll, *Rękojmia. Odpowiedzialność sprzedawcy*, Warszawa 2018, s. 48–49.

⁸ Analogicznie, zdarza się, że w ustawach publicznoprawnych znajdują się normy prywatnoprawne, np. art. 161 § 3 ustawy z 14.06.1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (Dz.U. z 2024 r. poz. 572).

przede wszystkim jednak zobowiązanymi do naprawienia szkody (dłużnikami) mogą być tu jedynie Skarb Państwa, jednostki samorządu terytorialnego lub inne osoby prawne wykonujące władzę publiczną z mocy prawa lub na podstawie porozumienia. Zakresem zastosowania tych przepisów objęte są skutki działalności wymienionych podmiotów wykonywanej w ramach kompetencji władczych w stosunku do obywateli (*imperium*), a nie w sferze stosunków prywatnoprawnych (*dominium*)⁹.

Odpowiedzialność odszkodowawcza powstaje w razie wyrządzenia szkody przez niezgodne z prawem działania lub zaniechania władzy wykonawczej, ustawodawczej i sądowniczej, a więc także gdy dochodzi do bezprawnego wydania bądź zaniechania wydania aktu normatywnego, decyzji administracyjnej lub orzeczenia sądowego. Szczególnym przypadkiem jest pierwsza ze wspomnianych sytuacji, nazywana bezprawiem legislacyjnym¹⁰. Jeśli doszło do bezprawnego wydania aktu normatywnego, to przesłanką powstania roszczenia odszkodowawczego jest wydanie przez Trybunał Konstytucyjny¹¹ lub Europejski Trybunał Praw Człowieka prejudykatu, czyli wyroku, w którym stwierdzi on niekonstytucyjność lub niezgodność z ratyfikowaną umową międzynarodową aktu normatywnego. Natomiast, jeśli bezprawie legislacyjne jest związane z zaniechaniem legislacyjnym, konieczne będzie m.in. wykazanie, że przepis prawa przewidywał wyraźny (konkretny¹²) obowiązek wydania takiego aktu.

⁹ Także dla rozpoznawania powództw na podstawie art. 417–417² k.c. właściwe są sądy cywilne.

¹⁰ M. Safjan, *Odpowiedzialność odszkodowawcza z tytułu bezprawia normatywnego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2005/1, s. 13–33.

¹¹ Jest to jednak bardziej złożone w realiach kryzysu Trybunału Konstytucyjnego; zob. F. Zoll, K. Południak-Gierz, W. Bańczyk, *Zakres odpowiedzialności odszkodowawczej Skarbu Państwa za szkody majątkowe spowodowane ograniczeniami wprowadzonymi w związku z COVID-19*, „Studia Prawa Prywatnego” 2021/3, s. 11–12.

¹² E. Bagińska, *Odpowiedzialność odszkodowawcza za wykonywanie władzy publicznej*, Warszawa 2006, s. 405–406.

Rozróżnienie między prawem prywatnym i prawem publicznym przedstawia się następująco:

Prawo w sensie przedmiotowym	
Prawo prywatne (prawo cywilne): ogół norm regulujących stosunki prawne , w których żaden z podmiotów nie ma wynikających z władzy publicznej uprawnień władczych w stosunku do drugiego podmiotu	Prawo publiczne: 1) przepisy regulujące funkcjonowanie instytucji i organów władzy publicznej i ich stosunek do podmiotów prywatnych (np. organizację państwa, Unii Europejskiej lub jednostki samorządu terytorialnego); 2) przepisy regulujące postępowanie przed organami państwa, w tym sądami (prawo procesowe); 3) materialne prawo administracyjne; 4) prawo karne

2. Źródła i system prawa prywatnego

- 23 **Źródłami prawa powszechnie obowiązującego**, które mają znaczenie w obszarze prawa cywilnego, są Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r., pierwotne i wtórne prawo Unii Europejskiej, ratyfikowane przez Polskę umowy międzynarodowe oraz polskie ustawy i rozporządzenia. Akty prawa miejscowego nie mają bezpośredniego przełożenia na prawo cywilne, choć mogą pośrednio wpływać na stosunki cywilnoprawne, np. nieruchomości zbyta jako budowlana w planie zagospodarowania przestrzennego zostaje przeznaczona na cele rolne, co znacząco obniża jej wartość i użyteczność dla nabywcy.

Przy wykładni przepisów ustaw zwykłych trzeba zawsze mieć na uwadze normy konstytucyjne. Mają one co prawda stosunkowo rzadko bezpośrednie zastosowanie w sprawach cywilnych, ale prawo prywatne, a nawet sam Kodeks cywilny, pozostają pod ich wpływem¹³. W szczegól-

¹³ Odrzucić jednak należy przyjmowaną niekiedy teorię horyzontalnego oddziaływania praw konstytucyjnych (np. praw człowieka) na prawo cywilne i np. uznawać za nieważną (art. 58 § 1 k.c.) każdą czynność prawną niezgodną z prawami człowieka; takie naruszenie należy jednak brać pod uwagę z perspektywy wykładni klauzul generalnych, np. zasad współżycia społecznego (por. art. 58 § 2 k.c.) – zob. S. Wójcik, F. Zoll,

ności własność i prawo dziedziczenia podlegają ochronie konstytucyjnej (art. 21, 64 Konstytucji RP).

Także **orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego** podejmują tematykę prywatnoprawną¹⁴. Od 2015 r., z przyczyn politycznych, skład i status Trybunału budzą kontrowersje, toczy się też dyskusja co do skutków prawnych wydawanych w tym czasie orzeczeń¹⁵.

Treść stosunków cywilnoprawnych w coraz większym stopniu jest regulowana w pierwotnym i wtórnym prawie unijnym. Prawo unijne wpływa na porządek krajowy zarówno przez **normy, które znajdują bezpośrednie zastosowanie** (prawo pierwotne, rozporządzenia), **normy, które wymagają implementacji do prawa krajowego** (dyrektywy), a także przez **wymóg wykładni prawa krajowego w zgodzie z prawem unijnym**¹⁶. Co więcej, w prawie unijnym brak jest rozróżnienia na prawo publiczne i prywatne – funkcją norm jest tworzenie wspólnego rynku. Powoduje to, że niejednokrotnie w aktach prawa unijnego znajdują się normy zarówno publiczno- jak i prywatnoprawne¹⁷. Ich implementacja

24

W. Bańczyk [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 10, *Prawo spadkowe*, red. B. Kordasiewicz, Warszawa 2025, rozdział IV, nb 33.

¹⁴ Zob. np. wyroki TK: z 1.09.2006 r., SK 14/05, OTK-A 2006/8, poz. 97; z 7.11.2006 r., SK 42/05, OTK-A 2006/10, poz. 148; z 16.07.2007 r., SK 61/06, OTK-A 2007/7, poz. 77 (odnośnie do Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego); z 15.12.2009 r., P 105/08, OTK-A 2009/11, poz. 168 (odnośnie do umowy o roboty budowlane); z 31.01.2001 r., P 4/99, OTK 2001/1, poz. 5 (odnośnie do dziedziczenia gospodarstw rolnych).

¹⁵ F. Zoll, K. Południak-Gierz, W. Bańczyk, *Primacy of EU law and jurisprudence of Polish Constitutional Tribunal*, 2022, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2022/732475/IPOL_STU\(2022\)732475_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2022/732475/IPOL_STU(2022)732475_EN.pdf) (dostęp: 28.12.2024 r.).

¹⁶ Np. wyroki TS: z 10.04.1984 r., C-14/83, Von Colson i Kamann przeciwko Land Nordrhein-Westfalen, EU:C:1984:153, pkt 28; z 5.10.2004 r., sprawy połączone C-397/01 do C-403/01, Pfeiffer i in., EU:C:2004:584, pkt 114–118; z 27.03.2014 r., C-565/12, LCL Le Crédit Lyonnais, EU:C:2014:190, pkt 54.

¹⁷ Tutaj dobrym przykładem może być regulacja ochrony danych osobowych [rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z 27.04.2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych), Dz.Urz. UE L 119, s. 1 – dalej RODO], w ramach której przepis dotyczący odpowiedzialności odszkodowawczej administratora lub podmiotu przetwarzającego za szkodę majątkową lub niemajątkową poniesioną przez osobę, której dane dotyczą, w związku z naruszeniem przepisów RODO (art. 82) sąsiaduje

do prawa krajowego prowadzi do powstawania w prawie krajowym źródeł prawa, które wymykają się prostej kwalifikacji jako prawo publiczne lub prywatne – niektóre normy w ramach takich ustaw mają charakter publicznoprawny, a inne prywatnoprawny (tak jest np. w przypadku ustawy z 23.08.2007 r. o przeciwdziałaniu nieuczciwym praktykom rynkowym, która w art. 12 ust. 1 wymienia uprawnienia przysługujące indywidualnemu konsumentowi w sytuacji narażenia lub naruszenia jego indywidualnego interesu przez nieuczciwą praktykę rynkową, a w art. 15–16 przewiduje sankcje publicznoprawne za zastosowanie wybranych nieuczciwych praktyk rynkowych).

- 25 Sądy polskie stosują nie tylko prawo obowiązujące obecnie (tj. w chwili wydawania orzeczenia) i nie tylko zawarte w uchwalonych w Polsce aktach prawnych.

Jeżeli niektóre elementy stanu faktycznego zaszły w mniej lub bardziej odległej przeszłości, może pojawić się konieczność zastosowania przepisów obowiązujących w czasie zajścia tych zdarzeń, mimo że przepisy te zostały później uchylone. Zazwyczaj w ustawach, które zmieniają lub uchylają inne ustawy, znajdują się normy o charakterze **międzyczasowym** (intertemporalnym)¹⁸ – określające, do jakich stanów faktycznych należy stosować prawo nowe oraz jakie normy znajdują zastosowanie do stanów faktycznych zaszłych w czasie obowiązywania uchylanych lub zmienianych przepisów. Trzeba pamiętać, że może to oznaczać także

z przepisem regulującym ogólne warunki nakładania administracyjnych kar pieniężnych za naruszenie przepisów RODO (art. 83) lub dyrektywa 2005/29/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 11.05.2005 r. dotycząca nieuczciwych praktyk handlowych stosowanych przez przedsiębiorstwa wobec konsumentów na rynku wewnętrznym oraz zmieniająca dyrektywę Rady 84/450/EWG, dyrektywy 97/7/WE, 98/27/WE i 2002/65/WE Parlamentu Europejskiego i Rady oraz rozporządzenie (WE) nr 2006/2004 Parlamentu Europejskiego i Rady (Dz. Urz. UE 149, s. 22), której art. 11 dotyczy obowiązku zapewnienia przez państwo członkowskie skutecznych publicznoprawnych środków zwalczania nieuczciwych praktyk rynkowych, a art. 11a wprowadza minimalne wymogi co do indywidualnych instrumentów ochrony prywatnoprawnej, z których konsument, który ucierpiał wskutek nieuczciwych praktyk rynkowych, powinien móc skorzystać.

¹⁸ Szeroko na temat sposobu funkcjonowania norm intertemporalnych: J. Gwiazdomorski, *Międzyczasowe prawo prywatne*, cz. 1, NP 1965/6, *passim*; J. Gwiazdomorski, *Międzyczasowe prawo prywatne*, cz. 2, NP 1965/7–8, *passim*.

stosowanie przepisów, które dawno już przestały obowiązywać, w tym przepisów państw zaborczych¹⁹.

Przepisy intertemporalne odnoszące się do stosowania przepisów Kodeksu cywilnego zostały zawarte w odrębnej ustawie z 23.04.1964 r. – **Przepisy wprowadzające kodeks cywilny**²⁰. Reguły tego prawa stosowane są także w drodze analogii w przypadkach, gdy dana ustawa z zakresu stosunków cywilnoprawnych nie reguluje kwestii międzyczasowych²¹. Z kolei pojawienie się elementu zagranicznego może prowadzić do tego, że polski sąd będzie stosował prawo innego państwa. Może to powodować znaczne trudności, gdy instytucje prawa obcego „cywilnego” są znacząco różne od instytucji polskiego prawa cywilnego²². Gałąź prawa określającą terytorialny zasięg obowiązywania polskiego prawa prywatnego nazywamy **prawem prywatnym międzynarodowym**. Jest ono w znacznym zakresie zunifikowane na szczeblu unijnym²³, a poza tym uregulowane w umowach międzynarodowych i, w pozostałym zakresie, ustawodawstwem krajowym (ustawa z 4.02.2011 r. – Prawo prywatne międzynarodowe²⁴). W tej samej kategorii mieści się prawo prywatne międzydzielnicowe, które regulowało, które przepisy prawne z czasów zaborczych stosować w czasach II RP, zanim nie zunifikowano systemu prawnego.

¹⁹ J. Maziarz, *Biegły sądowy z zakresu historii prawa*, Kraków 2014, s. 79.

²⁰ Dz.U. Nr 16, poz. 94 ze zm.

²¹ Zob. J. Gwiazdomorski, *Międzczasowe...*, cz. 1, s. 614 oraz wyrok SN z 26.11.1999 r., III KKN 456/98, OSNC 2000/5, poz. 99.

²² W. Bańczyk, *Spadkobierca nieruchomości położonej w Polsce powołany na podstawie testamentu z wykorzystaniem konstrukcji trustu oraz personal representative (uwagi na tle postanowienia SN z 17.12.2020 r., III CSK 141/18)*, PiP 2023/11, s. 102.

²³ W zakresie prawa cywilnego – rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady: nr 864/2007 z 11.07.2007 r. dotyczące prawa właściwego dla zobowiązań pozaumownych (Rzym II) (Dz.Urz. UE L 199, s. 40); nr 593/2008 z 17.06.2008 r. w sprawie prawa właściwego dla zobowiązań umownych (Rzym I) (Dz.Urz. UE L 177, s. 6); nr 650/2012 z 4.07.2012 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia spadkowego (Dz.Urz. UE L 201, s. 107).

²⁴ Dz.U. z 2023 r. poz. 503.

O tym, prawo jakiego państwa zastosować, albo czy stosować przepis obowiązujący w chwili orzekania czy zajścia zdarzenia, rozstrzygają zatem **normy kolizyjne (międzyczasowe albo „międzynarodowe”)**. Normy, które bezpośrednio regulują stosunki między podmiotami, określa się jako normy **merytoryczne** – w przeciwieństwie do norm kolizyjnych, wskazujących, jakie normy (merytoryczne) należy zastosować do łączącego strony stosunku prawnego.

Prawo prywatne (cywilne)	
Prawo kolizyjne: 1) międzyczasowe (intertemporalne) przepisy kolizyjne; 2) międzynarodowe przepisy kolizyjne (prawo prywatne międzynarodowe)	Prawo merytoryczne: wszelkie inne przepisy

- 26 Najobszerniejszym i najważniejszym źródłem prawa prywatnego jest ustawa z 23.04.1964 r. – **Kodeks cywilny**. Jego podział na część ogólną, prawo rzeczowe, prawo zobowiązań i prawo spadkowe odpowiada opracowanemu w XIX wieku tzw. **systemowi pandektowemu**²⁵, różni się od niego jednak brakiem regulacji prawa rodzinnego i opiekuńczego. Mimo że zagadnienia te ujęte zostały formalnie w odrębnej ustawie z 25.02.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, nie ma wątpliwości, że należą one systemowo do prawa prywatnego. Nie do końca konsekwentnie posługuje się tymi terminami sam ustawodawca²⁶. Podobnie za integralną część prawa rzeczowego należy uznać ujętą ze względów

²⁵ T. Giaro, *Historia i tradycja prawa rzymskiego* [w:] W. Dajczak, T. Giaro, F. Longchamps de Bérier, *Prawo rzymskie. U podstaw prawa prywatnego*, Warszawa 2009, s. 110.

²⁶ Kodeks postępowania cywilnego odróżnia „sprawę cywilną” (obejmującą prawo rodzinne i opiekuńcze) od „sprawy z zakresu prawa cywilnego” (bez prawa rodzinnego i opiekuńczego). Artykuł 1 k.p.c. stanowi, że: „Kodeks postępowania cywilnego normuje postępowanie sądowe w sprawach ze stosunków z zakresu prawa cywilnego, rodzinnego i opiekuńczego oraz prawa pracy, jak również w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych oraz w innych sprawach, do których przepisy tego Kodeksu stosuje się z mocy ustaw szczególnych (sprawy cywilne)”. Artykuł 1 ustawy – Prawo prywatne międzynarodowe również określa swój zakres zastosowania na sprawy cywilne, rodzinne, opiekuńcze i z zakresu prawa pracy, lecz ustawa nosi tytuł „prawo prywatne międzynarodowe”, a nie „prawo cywilne międzynarodowe”.

historycznych²⁷ w odrębnej ustawie z 6.07.1982 r. o księgach wieczystych i hipotece²⁸ problematykę ksiąg wieczystych i hipoteki. To samo dotyczy np. ustawy z 6.12.1996 r. o zastawie rejestrowym i rejestrze zastawów²⁹.

Pojęcie „prawo cywilne” oddaje przekonanie, że dziedzina ta obejmuje swoim zakresem zastosowania **problematykę dotyczącą wszystkich ludzi** (łac. *civis* – obywatel). Z tego względu uzasadnione wydaje się traktowanie tylko dwóch wymienionych wyżej Kodeksów i kilku ustaw szczególnych jako prawa cywilnego *sensu stricto*³⁰.

27

Nie cała ustawowa regulacja prawa cywilnego jest jednak zawarta w Kodeksie cywilnym. Kodeks cywilny reguluje bowiem stosunki cywilnoprawne między osobami fizycznymi i osobami prawnymi (art. 1 k.c.), ale istnieje wiele **ustaw pozakodeksowych**, które także regulują stosunki prawne między wskazanymi podmiotami o równorzędnej pozycji. Sprawia to, że w przypadkach gdy jakaś materia nie została uregulowana w Kodeksie cywilnym, należy rozstrzygnąć, czy było to działanie zamierzone legislatora (luka zewnętrzna).

Ustawodawca może wprowadzać grupy norm wyłączające pewne zakresy sytuacji spoza regulacji kodeksowej. Nierzadko jest to działanie błędne, podważające **funkcję kodeksu**³¹. Czasem trzeba je jednak zaakceptować, biorąc pod uwagę chociażby potrzebę zachowania racjonalnej objętości kodeksu, a niekiedy również zasadność uregulowania niektórych kwestii cywilnoprawnych wraz z innymi, zbliżonymi przedmiotowo zagadnieniami, które jednak nie mają charakteru cywilnoprawnego (np. w ramach ustawy z 29.08.1977 r. – Prawo bankowe regulowana

²⁷ A. Dziadzio, *Powszechna historia prawa*, Warszawa 2009, s. 339.

²⁸ Dz.U. z 2025 r. poz. 341.

²⁹ Dz.U. z 2018 r. poz. 2017.

³⁰ W polskim języku prawniczym często nie odróżnia się wyraźnie pojęcia „prawo prywatne” od pojęcia „prawo cywilne”. Nawet jeżeli, to do prawa prywatnego zazwyczaj podporządkowywane jest prawo rodzinne i opiekuńcze, lecz już prawo pracy – nie. Pojęcie „prawo prywatne” jest również rzadko stosowane przez ustawodawcę. Wyjątkiem jest wspomniana już wcześniej ustawa – Prawo prywatne międzynarodowe.

³¹ F. Zoll, A. Wiewiórowska-Domagalska, K. Południak-Gierz, W. Bańczyk, *Transpozycja dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady UE 2019/771 z dnia 20 maja 2019 r. w sprawie niektórych aspektów umów sprzedaży towarów*, KPP 2021/4, s. 920–928.

jest umowa rachunku bankowego – zob. art. 52, ale też rekomendacje Komisji Nadzoru Finansowego – zob. art. 137).

Ponadto, każdorazowo należy rozstrzygać o stosunku norm zawartych w Kodeksie cywilnym i w ustawach, które można określać jako szczególne, odnoszących się tylko do **pewnych grup zachowań lub pewnych podmiotów** . Należy do nich prawo własności intelektualnej (w tym zwłaszcza prawo autorskie i prawo własności przemysłowej), prawo spółek handlowych, prawo papierów wartościowych, prywatne prawo bankowe, prywatne prawo ochrony konkurencji, prawo spółdzielcze, prawo upadłościowe i restrukturyzacyjne. Nie tylko subsydiarnie, ale ponadto odpowiednio przepisy Kodeksu cywilnego stosuje się również do stosunków pracy (art. 300 k.p.).

Struktura prawa prywatnego z perspektywy struktury regulacji ustawowej:

Prawo prywatne:

1. Prawo cywilne (prawo cywilne *sensu stricto*):

Część ogólna

Prawo rzeczowe

Prawo zobowiązań

Prawo spadkowe

Prawo rodzinne i opiekuńcze

Prawo na dobrach niematerialnych

2. Inne (przykładowe) działy prawa prywatnego:

Prawo spółek handlowych

Prawo papierów wartościowych

Prawo bankowe

Prawo ochrony konkurencji

Prawo spółdzielcze

Prawo upadłościowe i restrukturyzacyjne

Prawo pracy

3. Różnicowanie skutków prawnych w zależności od kwalifikacji sytuacyjnej podmiotów (w tym przedsiębiorcy i konsumenci)

Przepisy prawa prywatnego zostały ukształtowane co do zasady w sposób **nieróżnicujący podmiotów prawa cywilnego** ze względu na ich status. Jeśli zatem jakaś norma nie wiąże skutków prawnych ze szczególną kwalifikacją podmiotu (np. konsumenta, przedsiębiorcy), to obowiązuje ona powszechnie, czyli znajduje zastosowanie wobec każdego uczestnika stosunków prawnych – każdego podmiotu. Nieco inaczej podchodzono do prawa cywilnego czasów Polski Ludowej, gdy zwłaszcza jednostki gospodarki uspołecznionej korzystały z daleko idącego systemowego uprzywilejowania³².

28

W ramach prawa cywilnego wyodrębnia się poddane szczególnej regulacji **stosunki obustronnie profesjonalne**. Do wejścia w życie Kodeksu cywilnego z 1964 r. obok powszechnego prawa cywilnego obowiązywało także odrębne prawo handlowe, regulujące stosunki prawne dotyczące szczególnej kategorii podmiotów, zwanych kupcami, zawarte w rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej z 27.06.1934 r. – Kodeks handlowy³³. Oprócz prawa spółek handlowych (tj. przepisów regulujących powstanie i funkcjonowanie spółek) Kodeks ten zawierał przepisy dotyczące tzw. czynności handlowych jako szczególnej grupy czynności obustronnie profesjonalnych. Obok sprzedaży regulowanej w Kodeksie zobowiązań³⁴ istniała więc osobna regulacja sprzedaży handlowej. Kodeks cywilny z 1964 r. został natomiast oparty na **zasadzie monistycznej**. Zakłada ona wspólną regulację czynności profesjonalnych i powszechnych. Istnieją wprawdzie typy umów zarezerwowane dla obrotu profesjonalnego (np. umowa agencyjna – art. 758 k.c.), objęte są

³² A. Zieliński, *Wpływ praw człowieka na kodeks cywilny [w:] Czterdzieści lat Kodeksu cywilnego. Materiały z Ogólnopolskiego Zjazdu Cywilistów w Rzeszowie (8–10 października 2004 r.)*, red. M. Sawczuk, Kraków 2006, s. 41.

³³ Dz.U. Nr 57, poz. 502 ze zm. Uchylony przez art. 631 k.s.h.

³⁴ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 27.10.1933 r. – Kodeks zobowiązań (Dz.U. Nr 82, poz. 598 ze zm.).

one jednak regulacją kodeksową. Poza Kodeksem cywilnym pozostało prawo spółek handlowych.

- 29 Kolejnym obszarem regulacji, w którym kwalifikacja podmiotowa ma znaczenie, jest tzw. **prawo konsumenckie**. W ostatnich latach, w prze-ważającej części ze względu na konieczność implementacji do prawa krajowego dyrektyw wspólnotowych (obecnie unijnych), ustawodawca stworzył wiele aktów prawnych z tego zakresu³⁵. Ochrona konsumentów ma kilka aspektów; w prawie europejskim wskazuje się na ochronę zdrowia i bezpieczeństwa, ochronę interesów ekonomicznych, prawo do informacji i edukacji, prawo do odszkodowania oraz prawo reprezentacji. W takim zakresie instytucje służące ochronie interesów konsumentów pojawiają się zarówno w prawie prywatnym, jak i w prawie publicznym (np. powiatowi rzecznicy konsumentów; jako element prawa ochrony konsumentów traktuje się również regulacje odnoszące się do ogólnego bezpieczeństwa produktów i w pewnym zakresie także ochronę przed wprowadzającą w błąd reklamą; skuteczność zakazów i nakazów w tych dziedzinach egzekwowana jest głównie przy użyciu instrumentów publicznoprawnych).

Prywatne prawo ochrony konsumentów reguluje zazwyczaj **stosunki między osobą fizyczną** (a zatem człowiekiem), która dokonała czynności niezwiązanej ze swoją działalnością gospodarczą lub zawodową – **konsumentem** (art. 22¹ k.c.), i **przedsiębiorcą** (art. 43¹ k.c.). U podstaw takiej regulacji leży założenie, że przedsiębiorca, który zawiera wiele jednakowych umów, lepiej się do nich przygotowuje niż konsument, dla którego dana transakcja ma charakter jednorazowy (np. sprzedawca telewizorów, który sprzedaje kilka urządzeń dziennie, ma większą

³⁵ Wśród aktów prawnych należących do prawa konsumenckiego należy wymienić m.in.: ustawę z 30.05.2014 r. o prawach konsumenta, ustawę z 23.08.2007 r. o przeciwdziałaniu nieuczciwym praktykom rynkowym; ustawę z 16.02.2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów (Dz.U. z 2024 r. poz. 1616); ustawę z 14.04.2023 r. o konsumenckiej pożyczce lombardowej (Dz.U. z 2024 r. poz. 1111); ustawę z 12.05.2011 r. o kredycie konsumenckim. Obszernie na temat prawa konsumenckiego: E. Łętowska, *Europejskie prawo umów konsumenckich*, Warszawa 2004; H.-W. Micklitz, J. Stuyck, E. Terryn (red.), *Cases, materials and text on consumer law*, Oxford-Portland 2010; K. Osajda (red.), *Prawo konsumenckie: komentarz*, Warszawa 2019.